

**TILGA ANTROPOTSENTRIK YONDASHUV VA MADANIYATNING
TILSHUNOSLIKDAGI RAMZIY AKS ETTIRILISHI**

Umarova Nargiza Rustamovna

Filologiya fanlari doktori, professor

Farg'ona davlat universiteti

G'ulomov Jamshidbek Islomjon o'g'li

e-mail: jigulomov@kokanduni.uz

Qo'qon Davlat Universiteti

1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslikda antropotsentrik yondashuvning nazariy asoslari va uning til hamda madaniyat o'rtasidagi aloqalarni o'rganishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Til inson tafakkuri va madaniyatining ajralmas qismi sifatida ko'riladi hamda frazeologik birliklar orqali milliy ong, tarixiy xotira va qadriyatlar tizimini ifoda etadi. Ayniqsa, tabiatning to'rt unsuri — olov, suv, havo va tuproq bilan bog'liq frazeologizmlar xalqning etnik-madaniy ongini yoritishda muhim manba hisoblanadi. Maqolada madaniy kod, lingvistik dunyo manzarasi va frazeologik birliklarning semantik yuklamasi kabi tushunchalar chuqur tahlil qilinib, antropotsentrik yondashuv doirasida ularning lingvomadaniy funksiyasi yoritiladi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik va madaniyatshunoslik oralig'ida fanlararo yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: antropotsentrik yondashuv, til va madaniyat, madaniy kod, frazeologik birliklar, lingvistik dunyo manzarasi

Kirish Zamonaviy tilshunoslik taraqqiyoti tilga antropotsentrik yondashuv asosida yangi ilmiy paradigmalarning shakllanishiga olib keldi. Antropotsentrizm insonni til hodisasining markaziga qo'yadi va tilni nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki inson tafakkuri, madaniyati va ongining mahsuli sifatida talqin etadi. Ushbu yondashuv tilshunoslikning chegaralarini kengaytirib, uni madaniyatshunoslik, falsafa, psixologiya, sosiologiya kabi fanlar bilan uzviy bog'liq holga keltirdi. Natijada, til va tafakkur, til va madaniyat, til va shaxs o'rtasidagi aloqalarni o'rganuvchi fanlararo yo'nalishlar paydo bo'ldi. Tilshunoslikda madaniyat fenomenining aks etishi, ayniqsa, frazeologik birliklar misolida yaqqol ko'zga tashlanadi. Milliy tilning frazeologik tizimi xalq tafakkurining, qadriyatlar tizimining, tarixiy va ma'naviy tajribasining ifodasi sifatida xizmat qiladi. Xususan, olov, suv, havo va tuproq kabi tabiat elementlari bilan bog'liq frazeologizmlar xalqning etnik-madaniy ongini va dunyoni idrok etish tarzini ochib beradi. Ushbu maqolada til va madaniyatning o'zaro ta'siri, madaniy kodlar, lingvistik dunyo manzarasi va frazeologik birliklarning lingvomadaniy yuklamasi antropotsentrik nuqtai nazardan yoritiladi. Tadqiqot tilshunoslikning asosiy tushunchalari — til va madaniyat doirasida olib boriladi va ularning ramziy, semiotik va kognitiv xususiyatlariga e'tibor qaratiladi.

Asosiy qism Tilshunoslikda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik uzoq yillardan buyon tadqiqot markazida bo'lib kelmoqda. Antropotsentrik yondashuvga ko'ra, til insonning dunyoni anglash, tushunish va tasniflash vositasi sifatida qaraladi. Bu yondashuvda til va madaniyat bir-birini to'ldiruvchi, o'zaro muloqotda mavjud bo'lgan tizimlar sifatida talqin etiladi. V. N. Telia, V. V. Vorobyov, A. Vejbitskaya, V. V. Krasnix kabi olimlar ushbu yondashuvni ilmiy asosda shakllantirib, til va madaniyatning o'zaro munosabatini chuqur tahlil qilganlar.

Madaniyat — bu insoniyatning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, dunyoqarashi va tafakkuri jamlangan murakkab tizim bo'lib, u til orqali ifodalanadi va avloddan avlodga o'tadi. Til esa ushbu madaniyatni saqlovchi va uzatuvchi asosiy vositadir. Aynan shu sababli

madaniyatshunoslik doirasida til va madaniyat o'zaro bog'liq ikki semiotik tizim sifatida ko'riladi. Til nafaqat ma'lumot uzatadi, balki madaniyatni kodlaydi, saqlaydi va uni anglashga imkon beradi. Shu sababli tilshunoslikda "madaniy kod" tushunchasi alohida o'rin tutadi.

Madaniy kod — bu muayyan madaniyatga xos ramzlar, belgilar, timsollar va ularning ma'nolarini ifodalovchi tizimdir. U til birliklari orqali amalga oshadi. V. V. Krasnix madaniy kodni "inson ongining qadimiy arxetip g'oyalari bilan bog'liq bo'lgan va dunyoni idrok etish, toifalash va baholash imkonini beruvchi tarmoq" sifatida ta'riflaydi. Bu nuqtai nazardan qaralganda, til birliklari, ayniqsa frazeologik birliklar, madaniy kodlarning asosiy tashuvchilari hisoblanadi.

Frazeologik birliklar xalq tafakkurining, tarixiy tajribasining, ijtimoiy ongining va madaniyatining timsolidir. Ular ko'pincha ramziy va obrazli ma'nolarga ega bo'lib, inson ongining tilda qanday aks etishini yaqqol ko'rsatadi. Misol uchun, "olov ichida qolmoq", "suvga cho'kmoq", "havo bo'lmoq", "tuproqqa qo'shilmoq" kabi iboralar nafaqat harakatni ifodalaydi, balki chuqur semantik qatlamga, ya'ni milliy madaniyatga xos dunyoqarashga ega. Ushbu iboralarda tabiat hodisalari ramziy obrazga aylanib, inson hayotining turli jabhalarini ifodalashda vosita sifatida xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, til nafaqat fikr bildiradi, balki u milliy ong, etnik tafakkur va madaniyatni ham aks ettiradi. Bu holat "dunyoning lingvistik manzarasi" (linguistic worldview) tushunchasi bilan bog'liq. Lingvistik manzara — bu xalq tilida shakllangan va dunyoni o'ziga xos tarzda aks ettiruvchi bilimlar tizimidir. U xalqning tarixiy, ijtimoiy, axloqiy va estetik qarashlarini o'zida mujassam etadi. Har bir millat tilining o'ziga xos lingvistik manzarasi mavjud bo'lib, u xalqning madaniy identiteti va milliy tafakkurining ifodasidir.

Xulosa qilib aytganda, antropotsentrik yondashuv tilshunoslikda til va madaniyatni bir butun hodisa sifatida tushunishga imkon beradi. Frazeologik birliklar esa bu ikki

tizimning eng yorqin tutashgan nuqtasi boʻlib, ular orqali biz nafaqat tilning obrazlilik, balki xalqning madaniy dunyoqarashi haqida ham chuqur tasavvurga ega boʻlamiz.

Xulosa Tilshunoslikda antropotsentrik yondashuv tilni insoniyat tafakkuri, madaniyati va ongining markazida joylashtirgan holda, uni chuqur va keng koʻlamda oʻrganishga imkon yaratdi. Til va madaniyat oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlik, ayniqsa, frazeologik birliklar misolida yaqqol namoyon boʻladi. Tabiatning toʻrt asosiy unsuri — olov, suv, havo va tuproq — bilan bogʻliq frazeologizmlar orqali xalqning maʼnaviy dunyosi, tarixiy tajribasi va etnik tafakkuri tilda mujassamlanadi.

Frazeologik birliklar nafaqat tilning estetik va obrazlilik xususiyatlarini, balki milliy madaniyatning ramziy-maʼnaviy qatlamlarini ham ifoda etadi. Ular til va madaniyat oʻrtasidagi madaniy kodlarning tashuvchisi sifatida xizmat qiladi. Bu esa, tilshunoslikni madaniyatshunoslik, psixolingvistika va kognitiv fanlar bilan uzviy bogʻlaydi.

Shu boisdan, tilshunoslikda frazeologik birliklarni faqat grammatik birlik sifatida emas, balki lingvomadaniy hodisa sifatida oʻrganish dolzarb sanaladi. Aynan shu jihat, tilshunoslik fanining yangi bosqichga chiqishiga, uning fanlararo tadqiqotlarga ochiqligini koʻrsatadi.

Ushbu tadqiqot antropotsentrik yondashuv asosida frazeologik birliklarning ramziy mazmunini ochib berishga xizmat qiladi va madaniy kodlar orqali milliy tafakkurni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Kelgusida bu yondashuv turli tillar frazeologiyasini solishtirishda, tarjimashunoslikda va tilni madaniyat kontekstida oʻrganishda keng qoʻllanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Telia V.N. Russkaya frazeologiya: Semantik, pragmatik va lingvomadaniy aspektlar. – Moskva: Yozuv madaniyati tillari maktabi, 1996. – 288 b.

2. Krasnix V.V. Etnopsixolingvistika va lingvomadaniyatshunoslik. – Moskva: Gnozis, 2003. – 349 b.
3. Maslova V.A. Lingvomadaniyatshunoslik. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 b.
4. Alefirenko N.F. Zamonaviy lingvistikada kognitiv paradigma. – Moskva: Flinta: Nauka, 2010. – 248 b.
5. Kornilov O.A. Lingvomadaniyatshunoslik. – Moskva: MDU nashriyoti, 2003. – 254 b.
6. Kubryakova E.S. Til va bilim: Til haqidagi bilimlarni egallash sari. – Moskva: Slavyan madaniyati tillari, 2004. – 560 b.
7. Gak V.G. Lingvistik semantikaga kirish. – Moskva: MDU nashriyoti, 1988. – 240 b.
8. Vorobyov V.V. Lingvomadaniyatshunoslik: Nazariya va usullar. – Moskva: Rossiya davlat gumanitar universiteti, 1997. – 331 b.